

TOLNAI GÁBOR

AZ EGYETEMI IRODALOMTÖRTÉNETI TANKÖNYV MŰFÁJÁNAK KÉRDÉSE*

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége határozatot hozott irodalmunk története nagy kézikönyvének elkészítésére. A kézikönyv elkészítését megelőzően — ugyancsak az Akadémia Elnökségének határozata értelmében — el kell készíteni egyetemi oktatásunk céljaira a magyar irodalom története négykötetes tankönyvét, 1956. végéig, összesen 140—150 ív terjedelemben. A munkálatok felelőséül *Tolnai Gábort*, az egyes kötetek főszerkesztőit, illetőleg szerkesztőit teendőinek ellátására pedig a következőket jelölte ki az Akadémia vezetősege:

- I. kötet* (Az ősköltészettől — Bessenyeiig) Kardos Tibor, Klaniczay Tibor, *Tolnai Gábor*,
- II. kötet* (Bessenyeitől — 1848-ig) Baróti Dezső, Szauder József, *Waldapfel József*,
- III. kötet* (1848-tól — 1905-ig) Barta János, Nagy Miklós, *Sőtér István*,
- IV. kötet* (1905-től — napjainkig) *Bóka László*, Király István, Nagy Péter.

Az Akadémia Elnöksége határozatának értelmében az egyetemi tankönyvvel kapcsolatos munkálatok még 1953. nyári hónapjaiban megindultak. Igen nagyszámú irodalomtörténész, régi szakemberek és fiatalok kaptak megbízásokat előmunkálatokra, irodalomtörténetünk különböző feltáratlan kérdéseinek felkutatására és kidolgozására. Az előmunkálatokat végző szakemberek közül többen már el is végezték a rájuk bízott feladatokat.

*

Egyetemi irodalomtörténeti tankönyvünk előmunkálatai során legsürgősebb feladatunk volt: kialakítani a feldolgozási módszert, azt a műfajt, ami a tankönyv létrehozásakor minden munkatárs részére kötelező érvényű.

A négy nagy kötetben feldolgozandó anyag irodalmunk fejlődésmenete szerint különböző kérdéseket vet fel, a műfajok természete, a kifejezőeszközök, az irodalom fejlődésének törvényei más és más feldolgozási részletmódszert, más és más műfaji részletmegoldást igényelhet. (Pl. A központosított monarchia irodalmának elemzésekor mást, mint a felvilágosodás kora, mást a kapitalizmus, vagy megint mást, mint az imperializmus irodalmának elemzése és szintézisbe egyesítésekor.) Az eltérés azonban csak a műfaj rész megoldásánál jelentkezik. Az egész műnek egységes szempontú analízist kell nyújtani és az analízisnek egységes szempontú szintézisben kell foglaltatni.

1. Általános vonásokban milyen feldolgozási módszerre, milyen műfaj kialakítására kell törekednünk irodalomtörténetünk első marxista-leninista megformálásakor. — Olyan műfajt kell kialakítanunk, amely irodalomtörténetünknek helyes marxista-leninista analízisét alapvető marxista-leninista szintézisbe egyesíti. Szintézisünknek tükröznie kell irodalomtörténetünk egészén, az irodalom alkotásain keresztül a régi és az új harcát, a népi

* Az egyetemi irodalomtörténeti tankönyv fontosságára való tekintettel szeretnénk, ha folyóiratunk olvasói is megtennék e tervezetre vonatkozó észrevételeiket, javaslatukat. Szerk.

elemek jelenlétét és előtérbenyomulását, a népköltészetet, a realizmus fokozatos kibontakozását, irodalmunk nemzeti jellegének kérdését, az irodalmi nyelv fejlődését.

2. A periodizáció kérdésének megoldása további munkálataink során a legsürgősebb láncszem. Éppen ezért az Irodalomtörténeti Társaság négy munkaközössége a legközelebbi jövőben meg fogja vitatni az egyes korszakok periodizációs kérdéseit. Az egyes munkaközösségek vitáinak eredményét a szakemberek széles nyilvánossága előtt is meg fogjuk tárgyalni. A periodizációs vitákat úgy fogjuk megrendezni, hogy a viták során kialakuljon irodalmunk fejlődésrajza. A kialakított periódusokon belül rendezendő a korszak irodalomtörténetének anyaga, általános elvi problémái, a korszak analízise és szintézise. A periodizációnak szem előtt kell tartani, hogy a tankönyv négy kötete nem jelent négy elvi egységet, a négy kötet csupán az egyetemi oktatás szükséglete szerinti tagozódás. A tankönyv létrehozása során a korszakokat, a periódusokat kell alapvető egységnek tekinteni. A periódusokon belül következzenek az anyagot tárgyaló fejezetek az irodalomtörténeti anyag logikai rendjében.

Irodalomtörténetünk periodizációjánál alapvető szempont, hogy ne az úgynevezett »történelmi katasztrófák«, hanem a nagy megmozdulások, a fellendülések legyenek a periódusokat kezdő jelenségek.

3. A világirodalom nem rekesztendő ki, s nem is rekeszthető ki tárgyalásunkból. Ugyanakkor, amidőn fejtegetésünk az irodalmat a magyar társadalom, az osztályharc tükröződéseként magyarázza, utalnunk kell a világirodalomra, az orosz irodalomra és a szomszédnépek irodalmi fejlődésére.

Nem feledkezhetünk meg arról sem — eddig alig vettük figyelembe —, hogy Magyarország irodalomtörténete folyamán soknemzetiségű állam volt. A magyar irodalom elemzését nem lehet elszakítani a velünk együtt, hasonló társadalmi feltételek között élt népek irodalmával való összefüggésektől; meg kell rajzolnunk a párhuzamosságokat, ki kell fejteni, hogyan jelentkeztek a mi irodalmunkban megvalósult formák az ő irodalmukban? Mit kapott a magyar irodalom tőlük? miként segítette a mi irodalmunk az ő irodalmuk fejlődését?

Feldolgozásunk során történelmi módszert kell alkalmaznunk. Irodalmunk fejlődését kell bemutatnunk; a hangsúlyt az irodalomtörténeti fejtegetésekre kell helyezni. A történetiség előtérbehelyezése nem zárja ki, sőt szükségessé teszi írói arcképek megrajzolását. Az írói arcképekben azonban nem valami statikus, hanem történelmi ábrázolásra kell törekednünk. Az arcképek nem lehetnek szintézisen belüli »kis monográfiák«, hanem a szintézis fejezetei; hangsúlyozva az írónak az előzményekhez, az örökséghez kapcsolódó szálait ugyanúgy, mint előremutató vonásait.

5. A burzsoá irodalomtörténetírás kritikájának, valamint az irodalmi művek szövegkiadásainak az irodalomra vonatkozó irodalomjegyzéknek helyet kell kapni a tankönyvben. Az irodalomjegyzék (technikailag a fejezetek végén helyezendő el) nem léphet fel a teljesség igényével, csupán a fontos, a lényeges irodalmat kell megadnunk, azoknak a műveknek a jegyzékét, amelyekről az egyetemi hallgatóknak tudni kell. Szem előtt kell tartani azonban azt a szempontot is, hogy kibontakozzék a hallgatók számára az irodalomtörténeti kutatás, egyes kérdésekre vonatkozó története. Ily módon bibliográfiánk nem lesz száraz felsorolás, hanem a felsorolás tartalmazni fog rövid, néhánymondatos értékelést is. A nagyigényű burzsoá feldolgozások bírálata esetenként szerepelhet a fő szövegben is, a fejtegetések menetébe illesztve.

6. Az anyag elrendezését illetően a következő szempontok alakultak ki: minden periódus és alperiódus általános fejezetekkel kezdődjék. Itt kell helyet kapni a korszakra vonatkozó általános kérdéseknek. Itt kell bemutatni a világirodalom rövid összefoglalásaként az orosz és a szomszéd népek irodalmának fejlődését, a mi irodalmunkkal való összefüggéseit. Ugyancsak itt kell szólni olyan kérdésekről, mint a renaissance, barokk, felvilágosodás, romantika, stb. A hazai kép általános megrajzolását az irodalmi élet ábrázolásáb

foglaljuk bele: a történelmi és társadalmi fejlődésnek az irodalom fejlődése szempontjából legfontosabb momentumait. (Részletes történelmi és társadalmi elemzés nem szükséges, mivel az egyetemi történelmi tankönyv meg fogja előzni az irodalomtörténeti tankönyvet.) Az irodalmi élet képeiben részt kell kapnia a kulturális kérdéseknek: képzőművészet, zene, színház, népköltészet, írásjelrendszert, könyvtörténet, tudomány, oktatás, hírlap- és folyóiratirodalom, stb., stb. Szó lehet arról is, — korszakok szerint változva, — hogy a fenti kérdések egyike-másika külön fejezetben tárgyalassék. Feltétlenül külön fejezetben kell foglalkozni az egyes periódusok műfaji kérdéseivel. (A könnyebb áttekinthetőség érdekében az egész tankönyvben szedéstükrön kívüli kis címek alkalmazandók.)

A fenti általános fejezet vagy fejezetek nyomában kell következnie a tulajdonképpeni irodalomtörténeti fejezetnek, mégpedig olyan periódusokban, ahol a nagy arcképmegoldás, illetőleg kisebb arcképcsoportok együtt-tárgyalása a megfelelő az arcképmegoldásoknak, ahol műfajok szerinti tárgyalása megfelelő, ott a műfajok szerinti tárgyalásnak. A fejezetek részletes elrendezése még nem teszünk általános javaslatot. A tankönyv egyik felelőse konkrét anyaggal kapcsolatban kidolgoz azonban a közeljövőben egy prospektet, a prospektet meg fogjuk vitatni és a vita alapján alakítjuk ki a végleges megoldást.

A tankönyv célja érdekében — ugyanakkor, amidőn irodalmunk első marxista-leninista szintézisét adjuk — szem előtt kell tartanunk az egyetemi oktatás szempontjait. A közvetlen célnak kifejeződésre kell jutni munkánk módszerében, a mű didaktikai szempontjaiban ugyanúgy, mint stílusának megvalósításában. A tankönyv stílusa nem lehet essay-stílus, sem a pozitivistá irodalomtörténetírás érzékeltetésre képtelen »stílusa«, de ugyanúgy nem az egyetemi oktatásba is beférkőzött bürokrata: »jelentés«- »feljegyzés«-stílus. Egy próbafejezet megvitatásával ki kell alakítanunk egyetemi irodalomtörténeti tankönyvünk megfelelő stílusát.

HOZZÁSZÓLÁSOK MAKAY GUSZTÁV TANKÖNYVKRITIKÁJÁHOZ*

1.

Helyesnek tartom, hogy az Irodalomtörténet szerkesztősége a folyóirat 1953. évi 1—2. számában közzétett tankönyvbírálatot vitaindító cikknek közölte, s hogy a hozzá kapcsolódó megjegyzéseket selsősorban a magyar irodalmat tanító középiskolai tanárok köréből várja. — Az is helyes volna, ha a szerkesztőség kérné és várná megjegyzéseinket a folyóirat egy-egy más vonatkozású cikkéhez, közleményéhez is, — jótékonyan alakítanak ki az ilyen felhívásokból megszülető, kisebbigényű megjegyzések is irodalomtörténeti közvéleményünket (ez a sokat emlegetett »irodalmi közvélemény«-nél is fogyatékosabb, — nem is beszélünk róla, pedig szükséges!), azonkívül oszlatnának valamit a lapnak ma még kissé arisztokratikusan »egyetemi«, sőt »budapesti egyetemi« légköréből is.

Szívesebben vettem volna, ha a Makay Gusztáv cikkéhez fűzött szerkesztőségi megjegyzés nemcsak annyit árult volna el, hogy a tankönyvkritika »több értékelésével nem ért egyet a szerkesztőség«, hanem megírta volna azt is, röviden, a határozott irányú vitát mindjárt meg is indítva, hogy *mivel* és *miért* nem ért egyet! — Így féltő, hogy szétfolyó, mozaik-szerű, végső soron credménytelen lesz az a kép, amely »szervezetlen« hozzászólásainkból kialakul.

A bírálatban vizsgált tankönyv (és szöveggyűjtemény) alapján az elmúlt 1952/53. tanévben is tanítottam az általános gimnázium IV. osztályát is. Ezt azért bocsátom előre, mert a nem középiskolai tanárokból álló szerkesztőség véleményével ellentétben én, tapasztalataim birtokában, nagyjából és egészében egyetértek a vitaindító cikk szerzőjének, Makay Gusztávnak értékeléseivel. Szükséges azonban azt megjegyezni, hogyha a tankönyv esetleges újabb kiadása Makay Gusztáv minden javaslatát, kifogását érvényesítené: a tankönyvet tankönyvi formában és terjedelemben nem lehetne megvalósítani. Van egy kis túlzás, egy kis maximalizmus az ő igényeiben!

* Az Irodalomtörténet 1953. évi 1—2. számában közöltük Makay Gusztáv kritikáját — az általános gimnáziumok IV. osztályának magyar irodalomtörténeti tankönyvéről. A tankönyvkritikával kapcsolatban több levelet kapott a szerkesztőség, ezekből közlünk most két hozzászólást. A vitát következő számainkban folytatni kívánjuk és továbbra is várjuk a tankönyvet tanító gimnáziumi tanárok újabb észrevételeit, és kritikai megjegyzéseit.